
BALOGH JUDIT

ZABOLAI MIKES KELEMEN, AZ APAFI-KORI KATOLIKUS SZÉKELY ELIT VEZETŐJÉNEK KARRIERJE

Zabolai Mikes Kelemen annak a Mikes családnak volt az egyik, későn született fiúgyermek, akiket I. Rákóczi György korában az elhíresült lányszöktetés miatt fej- és jószágvesztésre ítélték, és emiatt egy időre megakadt a karrierjük Székelyföldön belül és országosan is. A fejedelem bocsánatát azonban hamar elnyerték, és a legtehetségesebb fiú, Mihály már az 1640-es évek közepére újra fontos tisztségeket szerzett meg. 1656-ban II. Rákóczi György pedig kinevezte fejedelmi tanácsosává és kancellárrá is.¹ Ekkor kezdte bevezetni legkisebb öccsét, Mikes Kelemen is a közéletbe. 1653-ban Kelemen már részt vett Szucsáva ostromában, majd bátyja parancsnoksága alatt 1656-ban Havasalföldön harcolt.²

A lengyel hadjárat kapcsán Mikes Mihály kancellárként az erdélyi tárgyaló delegáció vezetője volt, aki Wierczboczban a fejedelem nevében aláírta a békeokmányokat. Később Rákóczi szűkebb kíséretében volt, amikor az hazamenekült a lengyel kudarcot követően. Itthon neki is fontos szerepe volt abban, hogy II. Rákóczi György a lemondása után is megtarthatta erdélyi birtokait.³ Ezt követően, egészen Rákóczi haláláig kitartott mellette. Kemény János tatár fogságba kerülése után ő lett Rákóczi seregének a vezére, ő vezette azt a sereget is, amely a Barcsay Ákos által behívott török sereget Balászfalvánál bekerítette. Később a csapataival Brassót is bevette. 1660 januárjában Nagyszében ostromához is hozzákezdett, de az ostromot félbe kellett hagynia a török sereg közeledtének a hírére. Mikes és serege innen vonult Gyalu irányába, és részt vett a szászfenesi csatában is, ahol Rákóczi György halálos sebet kapott. Mihály Barcsayval szemben védte Ecsed várát, noha a török vezér testvérének, Mikes Jánosnak a megölésével fenyegette őt.⁴ A harcokban ekkor már a Mikes család több tagja is részt vett, Mihály egyik unokatestvére, György, valamint két testvére, János és Kelemen. Amíg Mihály az udvarban forogva építette a családja karrierjét, addig a família többi tagja Háromszéken igyekezett visszaszerezni a család hatalmát a Basákkal szemben. Kelemen a széken belül nősült, a szintén ősi Kálnoki családból származó Zsuzsannát vette feleségül. A lakodalmat a tragikus 1657-es esztendő novemberében tartották Köröspatakon, Nemes János csupán magát a tényrt rögzítette naplójában, részletesebben nem számolt be róla.⁵ 1658-ban

¹ Horn 2005: 253.

² Lázár 1887: 420.

³ EOE 1875–1898: XI. 265–357.

⁴ Szádeczky 1927: 198.

⁵ TT 1902: I. 248.

Kelemen széki főkapitány lett,⁶ aki ekkorra már katonaként és követként is kipróbálta magát, a havasalföldi vajdához⁷ például remek kapcsolatokkal rendelkezett.

Mikes Kelemen eleve katonaként kezdte a karrierjét, Kemény János és a bátyja, Mihály mellett vezetett kisebb seregrészeket a moldvai és havasalföldi hadjáratokban. 1658-ban viszont először kapott önálló feladatokat, amikben többször kudarcot vallott: „valóban átkozzák Mikes Kelelent; az mint mondják, bizony nem is ok nélkül, mert ha ő igazán viselte volna magát, bizony nem jött volna be az ellenség. Azt mondják, az emberek azt beszélik, hogy Mikes Kelemen uram, meddig az Borzán volt is, egynéhányszor volt Havasalföldében. Egyszer csak magát gondolta, kilőtette az ágyút, Barassóban bevitette; csak földnépit, azt mondják, hogy volt hat- vagy hétezer, azokat is csak elbocsátotta. Azt mondják, hogy most, hogy az szegény székelyekben levágtak, úgy megbúsult volt az székelység, hogyha Barassóban nem szaladt volna Mikes, bizony levágták volna.”⁸ Nemes János minderről úgy írt, hogy 1658. augusztus 19-én „csatára menvén Mikes Kelemen uram a Bozzára és az ellenségnek a derekára találván, igen megverte az ellenség Mikes uramékat, Donát Pált elfogván, fejit vötték. Bakó Istvánt is a marosszéki kapitányt elfogták, úgy Ugron Boldizsárt és Jankó Boldizsárt.”⁹ A hatalmas vereség miatt sokak számára megkérdőjeleződött Mikes Kelemen katonai tehetsége. 1659. november 21-én egy újabb katonai vereséggel kapcsolódott össze a neve. Nemes János szerint „verte meg Jászvásárnál Duca vajda az tatárokkal Kosztán vajdát s az Erdélyből s Magyarországból véle bement magyarokat, holott vezett vagy hat vagy hétezer magyar. Generálissa volt Mikes Kelemen uram, honnan maga is alig szaladott az Ojtozon ki.”¹⁰ A pályáján nem is elsősorban a katonai tevékenység dominált, sokkal inkább diplomáciai és kapcsolatteremtő képességét kamatoztatta.

1658 januárjában a háromszéki Nemesek gyűlése akkor állt II. Rákóczi György mellé, amikor Kelemen megérkezett közéjük a katonáival, tehát már ekkor is kulcsszerepe volt testvére mellett az események alakulásában.¹¹ Mindennek ellenére Mikes Kelemen ekkor nem számított még sem gazdagnak, sem az elithez tartozónak. Ezt Cserei Mihály is így látta,¹² de Mikes maga is érezte még Teleki Mihályhoz képest is a saját alacsonyabb pozícióját, akkor is, ha Teleki 1658-ban

⁶ EOE 1875–1898: XI. 396; TT 1902: I. 249. Nemes János megemlíti naplójában, hogy az év februárjában Mikes Kelemennel együtt vett részt az erdővidéki mustrán.

⁷ SzOkI 1872–1895: VI. 209. Székely Mózes, amikor 1657-ben a tatár fogságból szabaduláshoz szükséges váltságdíjat gyűjtötte össze, arra hivatkozott, hogy Mikes Kelemen tud a havasalföldi vajdától útlevelet szerezni.

⁸ TML 1905–1926: I. 256–257. Bornemissza Kata Teleki Mihálynak 1658. augusztus 25.

⁹ TT 1902: I. 250.

¹⁰ TT 1902: I. 255.

¹¹ TT 1902: I. 248.

¹² Cserei 1852: 64. „valának akkor Erdélyben nagy méltóságos urak, kiket én is mind ismerem: Haller Pál, Haller János, Kapi György, gróf Csáki László, Kornis Gáspár, Bethlen János. Bethlen Farkas, Bethlen Elek. Nemes János (mert még Mikes Kelemen, Nalácz István, Székely László igen alant ülnek vala)...”

még pályája elején volt,¹³ és Mikes Kelemennél fiatalabb volt.¹⁴ Mikes Kelemen háromszéki főkapitánysága Barcsai Ákos uralma idején is folyamatos volt, amit egy neki címzett utasítás is igazol.¹⁵ Rákóczihoz tartozása miatt ugyanakkor az erdélyi nemesek közül sokan úgy látták, hogy Mikes Kelemen fontos szerepet játszott abban, hogy Erdély nem tudta megbékíteni a Portát. Az év tavaszán a vádakkal szemben Barcsay és Bethlen János védték meg a háromszéki főkapitányt.¹⁶ Ősszel testvére, a kancellár Mikes Mihály volt az,¹⁷ aki a rendek előtti szónoklatával rávette az erdélyi nemességet a marosvásárhelyi országgyűlésen, hogy annak ellenére is álljanak Rákóczi György mellé, hogy a Porta ezt tiltotta.¹⁸ Mikes Mihály október 5-én a katolikus elit vezéréként az erdélyi katolikus javak szabad használatáért is felszólalt, ami előre vetítette, hogy a Mikesek átveszik az idősödő Petki István helyét a katolikusok jogaiért folytatott küzdelemben. Az év végére Mikes Kelemen Petki Istvánnal és szárhegyi Lázár Istvánnal együttműködve Kemény János belső körének számított, és első számú katonai segítője lett.¹⁹ Mikes Mihály 1660 januárjában még olyan levelet írt Rákóczinak, amelyben arról biztosította, hogy mind a székelyek, mind a szebeniek mellette állnak, még Basa Tamás és a veje is.²⁰ A szászfenesi csatát követően mindkét Mikes Magyarországra ment, Mihály Báthory Zsófia mellett maradt. Mikes Mihály az élete utolsó éveit II. Rákóczi György özvegyének szolgálatában töltötte Munkácson. 1662 végén halt meg, özvegye, Paczolay Borbála Zemplén vármegye főemberei számára küldött temetési meghívója fennmaradt.²¹ Kelemen a sógornője, Kálnoki Kata birtokán

¹³ TML 1905–1926: I. 235–236.

¹⁴ Apor 1978: 26–27.

¹⁵ SzOkl 1872–1895: VI. 221.

¹⁶ EOE 1875–1898: XII. 16–17, 179. „hogy Mikes Kelemen uramnak az nemes orszagtól adassek amnestia, holott ő klme semmit nem cselekedett maligno animo, hanem gyarlosagbol s együgyű tudatlangsgbol, ha valamit veteni talalt volna”

¹⁷ EOE 1875–1898: XII. 368.

¹⁸ EOE 1875–1898: XII. 30–32.

¹⁹ SzOkl 1872–1895: VI. 226.

²⁰ EOE 1875–1898: 12. 430–431. „Litterae Michaelis Mikes ad Georgium Rakoczy” 1660. január 17-én kelt levél.

²¹ Hógye 1987: 40. „Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint jó akaró Uramnak. Isten sok javaival szerencséltesse Kegyelmedet. Mivel Isten ő Szent Felségének elvégezett akarattya s Decretoma hogy minden ez világra született embernek egyszer meg kellessen halnia, mely Sententia és Decretom alá lévén vettette az én Szerelmes Edes Uram is Néhai Nemzetes Zabolai Mikes Mihály Uram ki minek utánna életiben Méltóságos Fejedelem mellett szolgált volna dicséretesen Munkács várában Kegyelmes Asszonyunk s Uruk Eö Nagyságok Kegyelmességekből Continualván lakását egy ideig való súlyos betegségének utána die 15 Novembris Anno 1662 éjjeli 12 és egy óra között Isten ez árnyék világból kiszólitotta, nekem meg maradtott özvegynek holtig való gyászomra és keserűségemre. Mely megnevezett Édes Uramnak meg hidegedett teteme mivel már egyebet nem kíván, hanem hogy az ó Annyának az Földnek az honnan vettettett volt meg adassák ennek tisztességesen és keresztény mód szerint való eltakarítását Atyámfiái s jóakaróin egyenlő tetszésekből rendeltem ez jövendő Februáriusnak 1. napjára Anno 1663. az Ungvári Várhely Sz. András Templomban megh

volt egy ideig, ahonnan Kemény János érdekében levelezett.²² 1661 júliusában azonban már otthon lehetett, Kemény János ugyanis rá bízta a szökött katonák ügyében való intézkedést.²³ 1661 novemberében még a Kemény-párt tagja volt, ahogy az a törökpárti Cserei Miklós Apafinak írt leveléből kiderül: „az estve jöve be egy zágoni ember, beszéllé nekem, hogy Mikes Kelemen uram Zágonban vagyon már egynehány naptól fogva, Mikes Mihály uram házánál, egynehány lóval, több addictusival, Aporékkal és Dániel uramékkal együtt, bízván annak az helynek bátorságos voltahoz. Ugy értem az zágoni bírót, polgárt valóba megverette, talán az polgár meg is fog halni bele, csak azért, hogy azt mondotta volna az polgár, hogy nem volna már kapitánya Mikes uram. Úgy beszéllé az ember nekem, hogy az vicék is ő kegyelméhez mentek mindjárt, kik haza jöttek Ngodtól. Mindezek így lévén, kegyelmes uram, veszedelmes dolognak látom Ngod háta megé oly tiszteket s főtiszteket peng hadni, kik nem Ngodhoz, hanem máshoz kötelesek s az regiment viselik, de nem Ngod hűségére, hanem máséra.”²⁴ 1662 januárjában Daczó János már Háromszék és Csíkszék meghódolásáról értesítette Apafit azzal a megjegyzéssel, hogy Lázár István és Mikes Kelemen is elmenekültek.²⁵

Mikes Kelemen 1660-ban, II. Rákóczi György halálának időpontjában még csupán elkezdte a Mikes család széken belüli hatalmának a kiépítését, amit nehezített a család hosszas ragaszkodása Rákóczihoz. A Kemény János, majd Kemény Simon mellett felsorakozó elitcsoport megbüntetését a nagyvezéren kívül Erdélyben kevesen kívánták, inkább a megbékélést támogatták. 1662. március 10-én ugyan még felmerült a neve a Rákóczi és Kemény mellett kitarók megnótáztatása kapcsán, de már ekkor is külön kezelték a legszigorúbban elítélni kívánt csoportosulástól.²⁶ 1662 tavaszán még a Kemény-párt és Apafi követői külön tárgyaltak Bécsben, de márciusban az országgyűlésen már felolvasták Mikes Kelemen levelét, amiben betegségével magyarázta a távolmaradását.²⁷ A vele szembeni bizalmatlanság és a korábbi katonai szerepvállalása miatt 1662. április 29-én Apafi elfogatta, és Fogarasba vitette, ahonnan azonban hamarosan

lenni. Minek okáért Kegyelmedet jóakaró Uramat becsülettel kérem Asszonyommal ő Kegyelmével az megh írt napra és helyben Ungváron 8 órakor reggel jelen lenni és maga jelenlétével szegény Édes Uram meghidegedett tetemének eltakarításának napját Condecoralni ne neheztelje, mely Kegyelmed ebbeli keresztényi fáradságát engedje Isten örvendetesebb dologban szolgálhassam meg. Választ várván Kegyelmedtől éltesse Isten jó egészségben Kegyelmedet. Ex Arce Munkács die 16. Január. Anno 1663. Kegyelmednek becsülettel szolgál Néhai Nemzetes Mikes Mihály Uram meghagyott Eözvegye Árva Paczolai Borbála.”

²² MNL OL P 1238. 9. doboz. Mikes Kelemen levelei, 1660.

²³ EOE 1875–1898: XII. 524–525.

²⁴ EOE 1875–1898: XII. 246–247.

²⁵ EOE 1875–1898: XII. 269–270.

²⁶ EOE 1875–1898: XIII. 131.: „Mikes Kelemen is hasonlóképpen notóriusnak tartassék, és modo praenotato büntetessék, ha írása szerént nem superveniál közinkben, és Nagyságod s az ország előtt meg nem mentheti magát.”

²⁷ EOE 1875–1898: XIII. 17.

kiszabadult.²⁸ 1663 szeptemberében a hadjáratba induló Apafi három helytartójának egyikévé a korábbi Rákóczi- és Kemény-párti Petki Istvánt nevezték ki,²⁹ majd eltörölték a Kemény-pártiak elleni ítéleteket.³⁰ Székelyföldön a Kemény-párt ezt követően nagyon gyorsan igyekezett elégtételt venni azokon, akik ellenük fordultak. Ennek jó példája egy per, amiben megvádoltak többeket, belekeverve Daczó Jánost is azzal, hogy Petki Istvánt és Lázár Istvánt szidalmazták.³¹

Kelemen 1664-ben kezdte meg hatalma újjáépítését. Az idős Petki István helyett a katolikus párt hangadója lett az országgyűléseken,³² novemberben felszólalt azzal a döntéssel szemben, amelyben a papmarasztás jogát a településen többségben lévő felekezetnek adták, és megkezdte birtokai szaporítását a Székelyföldön kívül is.³³ Az év végére Bethlen Jánossal folytatott vitái állandósultak, ám ekkor még Bethlen került ki győztesen a konfliktusokból.³⁴ Ekkor a Bethlen János vezette protestáns csoport még olyan erősnek érezte magát, hogy Mikes Kelemen kifigurázták az országgyűlésen, folytonos betegsége hivatkozásait és hatalomvágyát gúnyolva.³⁵ A Bethlen János által irányított, török-pártinak nevezhető elitcsoport minden helyzeti előnye dacára az 1664 áprilisára összehívott országgyűlésen az addig ellenségnek tekintett Kemény-párt főbb emberei már a legtekintélyesebb tisztségekben írtak össze, ami jól mutatja Apafi óvatos és Béccsel békére törekvő politikáját. Az országgyűlés elnöke Petki István lett. A tanácsurak között az első helyen Bethlen János neve szerepelt ugyan, de mellette az addig Kemény mellett álló Bánffy Dénest, Kemény Simont, Kapy Györgyöt, Bethlen Gergelyt és Mikes Kelemen is a tanácsurak között említették.³⁶ Az a tény, hogy a háromszéki főemberek közül Mikes nevét sorolták fel a tanácsurak között egyetlenként, arra utal, hogy ekkor Basa Tamás már betegeskedett. Tény, hogy ezen az országgyűlésen a tanácsurak közül 8-ból 5-en tartoztak a korábbi Kemény-párthoz, ami már ekkor egy jelentős politikai átrendeződést mutat,³⁷ főképpen annak fényében, hogy a nóta alóli felmentések hivatalos határozata végül csak az 1664. novemberi országgyűlésen született meg.³⁸ A határozat szövege már erős politikai fordulatot mutat, hiszen úgy fogal-

²⁸ TT 1902: I. 380.

²⁹ TT 1902: I. 384.

³⁰ TT 1902: I. 385.

³¹ SzOkl 1872–1895: VI. 291–294.

³² EOE 1875–1898: XIII. 66.

³³ Alsó-Fehér megyében szerzett birtokokat Szunyogszegen. MNL OL F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária, Libri Regii, 30. 862–863.

³⁴ EOE 1875–1898: XIII. 67.

³⁵ „Szombatfalvy István a Mikes Kelemen, mint gyógyíthatatlan betegségben sínló ember nevében folyamodott, hogy a már eltörölt czigány vajdaságot adják neki.”

³⁶ EOE 1875–1898: XIII. 316.

³⁷ EOE 1875–1898: XIV. 30. A török-pártiak korábbi súlyának csökkenését mutatja az is, hogy 1666 szeptemberében a Hunyad vármegye főispánágáért versengő Kún Istvánnal szemben a korábban Kemény-párti Kapy Györgyöt választották meg.

³⁸ EOE 1875–1898: XIII. 370.

maztak benne, hogy a Kemény-párt tagjai valójában a hazájukért harcoltak: „hogy mindenben az haza javára s ennek szabadságának helyben állatására céloztak, fáradoztak: kiért recipiálván azon atyánkfiat, fel is szabadítván azon súlyos articulusunknak szenyje s mocska alól, mostan újjobban felséges római császárnak élönkben exhibeált három rendbéli pecsétetes resolútióiból világosan constál, hogy e hazának és ennek lakosinak szabadságának helyben állatásában, és majd mint egy végső veszedelemre s romlásra való hanyatlásában gyámolítói és feléppítói voltak tehetségek szerint, és szolgáltak, nem vétettek a hazának és ennek lakosinak: kire nézve azon nóta alól, ilyen jó indulatjókat tapasztalván meg a nemes ország e hazához megírt felséges római császár deciaráit leveleiből újjobban is, mind magokat azon declarált atyánkfiat, s másokat is, az kik akkori időben együtt fáradoztanak és foglalatoskodtanak e hazának szabadságának feléppítésében és a veszedelem alól való kiszabadításában, solenniter absolváljuk,”³⁹ Ezzel el is tűnt Bethlen János és körének, Basa Tamásnak, Kún Istvánnak, Nemes Jánosnak és Daczó Jánosnak a helyzeti előnye, és megnyílt az út Mikes Kelemen hatalomépítése előtt.

Ezt követően azonban 1678-ig, Béli Pál bukásáig Mikes Kelemen neve nem jelent meg a tanácsurak között, ami miatt az is elképzelhető, hogy elírásról van szó 1664-ben.⁴⁰ 1665-ben már a háromszéki adminisztrációban is megjelent a főemberek között, akik az adó összeszedését felügyelték.⁴¹ 1667. március 8-án Rhédey Ferenc társaságában ő iktatta be a csiki főkapitányságba Szentpáli Jánost.⁴² 1669-től a fejedelmi tábla ülnöke volt, előtte a székelység képviselője a román vajdaságokkal kialakult konfliktus megoldására felállított tanácsban Béli Pál, Kún István és Nemes János mellett.⁴³ Még ugyanebben az évben portai követként szolgált a fejedelmet, Boér Zsigmond követtel utazott a Portára.⁴⁴ Ekkorra testvére, Mikes Mihály már nem élt, Kelemen pedig az özvegygel kezdett pereskedni.⁴⁵ 1670-ben az Aranyosszék és Toroczkó konfliktusát kivizsgáló bizottság tagja volt Teleki Mihály és Sárpataki Márton mellett.⁴⁶ Az 1670-es évek első felében mindezek ellenére Mikes Kelemen nem vagy alig volt jelen volt

³⁹ EOE 1875–1898: XIII. 370.

⁴⁰ Az 1664 márciusára datált országgyűlési névsor korainak tűnik 1664 tavaszára, tehát lehetséges, hogy valamilyen tévedésről van szó. Az azonban jól látható, hogy éppen ez a fordulat éve abból a szempontból, hogy a nagyvezér által kivégeztetni szándékozott főúri csoport nemcsak amnesztiában részesült, de roppant hamar vezető pozíciókhoz is jutott.

⁴¹ TT 1902: II. 389.

⁴² TT 1902: II. 395.

⁴³ EOE 1875–1898: XIV. 347.

⁴⁴ EOE 1875–1898: XV. 83. Ebből a kapcsolatból később szoros kliensi viszony lett, Boér valószínűleg nem véletlenül vádolta meg Bethlen Jánost és körét, akik Mikes körének ellenfelei voltak. EOE 1875–1898: XV. 133, 156, 253. Egy 1670-ben írt levélben Boér a kaptitáit tájékoztatta napi hírekről.

⁴⁵ EOE 1875–1898: XIV. 403.

⁴⁶ EOE 1875–1898: XV. 115.

az országos politikában. Ekkor már nem élt Petki István, akinek a tekintélye addig segítette a katolikus székelyföldi főemberek előrejutását,⁴⁷ viszont Mikes a katolikus ügyek képviselőjében már többször felszólalt ekkor, és érvei között szerepelt, hogy a támogatói Teleki Mihály és Bánffy Dénes, akik majd segítenek rajta.⁴⁸ Az 1671 márciusi fogarasi országgyűlésen a főurak által az adóba felajánlott összegek listája alapján Mikes anyagi értelemben a középmezőnybe tartozott. A legtöbbet, 500 forintot Bethlen János, Bánffy Dénes, Béldi Pál és Kapy György ajánlotta föl, 300-at Alvinczi István, 200-at Haller Pál, míg Naláczy István, Bethlen Farkas, Teleki Mihály, Bethlen Gergely, Matskási Boldizsár és Bethlen Miklós 100-at.⁴⁹ Ez a felajánlás nem kizárólag a vagyoni helyzetet mutatja, hanem azt is, hogy az illető főúr hová helyezte magát az erdélyi elitben. Ekkorra Mikes közeli barátjával, Bethlen Gergellyel és Telekivel, Naláczyval egy szinten lévőként értelmezte saját magát, jóllehet az igazi hatalomgyarapodás még később következett be. Az 1670-es évek elejére kibontakozott Bánffy Dénes és Béldi Pál konfliktusa. Kettejük összetűzései mindennaposá váltak az országgyűléseken.⁵⁰ Mikes Kelemen a Bánffy Dénes ellen végül megszerveződött főúri pártban nem volt hangadó, jóllehet a székely katonaság szép számmal képviseltette magát a kolozsvári főkapitány elfogatásakor.⁵¹ A liga szövegét aláírta vele Bethlen Miklós, de maga Bethlen is úgy emlékezett, hogy Mikes Kelemen előtte nem nyilvánított véleményt arról, hogy Bánffy mellett vagy ellene volt-e: „Csesztvén Mikes Kelemennel subscribáltattam a ligát, promptissime cselekvé, de féltében; nékem parancsolatom volt, hogy ha reluctál, megfogassam”.⁵² Bethlen Miklós Mikes Kelemenről meglehetősen negatív képet rajzolt az önéletírásában: „Mikesnek igen ritkán volt szerencséje az igaz ügy oltalmazásához, és mindenkor Teleki, Bánffy, Béldi, vagy egyszóval valamely potens ember síjja volt sine discretionem justae vel injustae causae, mint prókátor eloquentiae quidem multum, malitiae plurimum, sapientiae parum, conscientiae nihil habebat; ezért noha nékem ekkor in privato sem barátom, sem ellenségem, sőt a zabolai osztozásban a maga hasznáért, tudniillik a szentléleki ezerötszáz forintos jószágért segédem volt, de ritkán lehetett in publicis megegyeznünk. Az atyámnak pedig és Basa Tamásnak nagy gyűlölője, és majd énnékem is halálos ellenségem, üldözöm lett halálig mind Bethlen Gergellyel együtt”.⁵³ Bethlen Miklós szerint már ekkor Mikes jobbkeze volt Apor István, aki árva lévén, Petki Istvánnál nevelkedett, majd pedig Petki 1667-es halála után Mikes Kelemen vette pártfogásába: „Apor

⁴⁷ TT 1902: II. 395. Petki István 1667-ben halt meg.

⁴⁸ EOE 1875–1898: XV. 108. „Vagyon nekem prokatorom Teleki Mihaly es Banffy Dyenes, kik dolgomat veghez viszik.”

⁴⁹ EOE 1875–1898: XV. 190–191.

⁵⁰ EOE 1875–1898: XV. 66.

⁵¹ EOE 1875–1898: XV. 71. A marosszékieket Kornis Gáspár, a háromszékieket Béldi és Nemes, az udvarhelyszékieket Bethlen Miklós vezette.

⁵² Bethlen 1955: 654.

⁵³ Bethlen 1955: 667–668.

István, még ebben az üdőben igen alávaló fejér kisnitzer (melyet Aporposztónak is híttak) köntösben járó, de másként felette szós, elévágó ember, meg-meg Mikes Kelemen síjja fogója vala.”⁵⁴ A korábban már említett érdekcsoportok, melyek jórészt felekezeti csoportok is voltak, közötti konfliktust jól mutatja Bethlen Miklós 1675–76-ra vonatkozó megjegyzése: „Lőn Fejérvármegyében, Enyeden törvényes szék, ott én megnyerém Mikes Mihálynén azt az egyezer forintot, melyet az ura Basa Tamástól elprédált volt, de Mikes Kelemen a fejedelemtől comissiót (en magistratum) nyert a tisztekre, hogy ne exequálják.”⁵⁵ Bethlen Miklós úgy látta, hogy Béldi Pált azért íteltették el, mert a Bethlen fivérek meg akarták szerezni tőle Bethlen várát. Ez a nem kis birtokvita bizonyosan része volt a Béldi elleni érdekcsoport motivációinak. Jól látható azonban, hogy két oldal formálódott már II. Rákóczi György uralmának végére, és a nézetkülönbségek között a török- vagy Habsburg-pártiság éppen úgy jelen volt, mint az anyagi érdekek, noha természetesen ezek az érdekcsoportok az aktuális helyzettől, magánsérelmektől függően változtak. Mégis elég plasztikusan lefestette Bethlen Miklós a két főúri kört: „Bethlen Gergely és Mikes Kelemen rettenetes barátosok voltak, ... Bethlen Farkasnak is és Eleknek is barátja Kelemen, és Béldinek halálos ellensége volt, úgy az atyámnak, Basa- és Kún-házaknak is. Telekinek, Székely Lászlónak is igen kedves emberek volt, tudott mind szót, mind ajándékot bővön adni, mellyel is nyerte táblafiúi, ítélőmester, tanácsúr, praesidens és Fejér vármegyei főispánságát, nemcsak érdeme nélkül, hanem érdeme ellen. Hallottam én és mások sokszor Teleki szájából: Hej Kelemen, sohasem volt az ítélőmesterség ilyen persecutióban, mint tealattad; pedig mindennek ő tette. Maga is sokszor mondotta Mikes: Hütömre, én egy cseppet sem tudok ehhez.”⁵⁶ Az önéletírásban Bethlen Miklós is szóvá tette, hogy a Mikesek és a Basák, illetve Bethlen János ellentétei a II. Rákóczi György mellett kitartók és a Barcsai Ákos mellé állók csoportjai közötti ellenségeskedés folyamánya is volt: „Mikes Kelemen noha még ab anno 1658 gyűlölte az én atyámat ... de ő azt mind a Basa és Kúnékkal pedig ugyan halálos ellenkezést és üldözést követett, et ante, et in, et post bellum civile Rákóczio-Barcsaianum, ő igen kedves embere lévén egész házával együtt Rákóczinak, emezek ellenben Barcsainak.”⁵⁷

Mikes karrierje akkor kezdett emelkedni, amikor Béldi Pál, Bethlen Miklós és apja gyanúba került, és Béldi meg Bethlen Miklós végül börtönbe került.⁵⁸

⁵⁴ Bethlen 1955: 668.

⁵⁵ Bethlen 1955: 672.

⁵⁶ Bethlen 1955: 673.

⁵⁷ Bethlen 1955: 673.

⁵⁸ Bethlen 1955: 674–675. Bethlen Miklós így vélekedett ennek indítékairól: „A három Bethlen Bethlenért, Daczó János Cikmántorért vágni kezdék a fát Béldi alatt a fejedelem előtt, járul hozzá Mikes, nem Daczóért, mert azt gyűlölte, bolondnak tartotta, üldözte, hanem a három Bethlenhez való barátságából és Béldire való haragjából, és annak jószágára való vágyásból, mint ezt ide elébb a dolog megmutatja. Először minden dolog csak Béldi ellen volt, engem nem forgattak először, de midőn osztán a nyavalyás, erőtlen fejedelmet Béldire felindították, engem is mellé rántának a vádban, és azt állíták, hogy valamint

A letartóztatást megelőzően viszont már jelen volt 1676 áprilisában azok között a főurak között, akik végül Béldiek ellen döntöttek, Teleki Mihály, Bethlen Farkas, Nemes János és Daczó János mellett.⁵⁹ Bethlen Miklós visszaemlékezése szerint Bethlen Gergely mellett Mikes Kelemen javasolta az ő és Béldi Pál azonnali kivégzését: „Mikor megfogtak estve, Mikes Kelemen és Bethlen Gergely azon voltak, hogy csak ölessen meg a fejedelem, ők készek, kezeket fejünkre tévén, reánk esküdni; a fejedelem rá hajlott, de a fejedelemasszony és a tanácsurak nem engedték meg.”⁶⁰ Valójában ekkorra, Basa Tamás halála után egyedül Béldi Pál állt Mikes Kelemen széki hatalma kiteljesedésének útjában, aki a háromszéki hatalom megszerzése mellett Petki István és testvére, Mikes Mihály korábbi szerepének megszerzésére is törekedett.

A fogságba került Béldi felesége, Vitéz Zsuzsanna is érezte ezt, nem véletlen, hogy számos levelében hozzá könyörgött, hogy járjon közben a férje kiszabadulásáért.⁶¹ Egy ekkor keletkezett és Apafinak írt levél szerint már háromszéki főtisztként tevékenykedett Nemes János mellett Mikes Kelemen,⁶² noha ekkor még megmaradt Béldi Pál a főkirálybíróságban.⁶³ Mikes ekkor is régi „jól bevált” ürügyként betegségére hivatkozott, amiért sokszori hívás ellenére sem intézkedett személyesen Béldi Pálék érdekében.⁶⁴ Béldi Pálék fogsága idején még Mikes Kelemen felesége, Kálnoki Zsuzsanna⁶⁵ is belefolyt a dolgok intézésébe, hiszen Cserei János fogarasi várkapitány neki is beszámolt Béldi helyzetéről.⁶⁶ Ezekben

a Bánffi Dienes dolgában, (melyben is hazudtak, és így a többiben is), úgy minden gonoszban, fejedelem, fejedelemasszony és a fejedelmi kisasszonynak, Telekinek és több uraknak megöletésére való conjuratióban én vagyok Béldinek esze, pennája, kardja, mindene.”

⁵⁹ EOE 1875–1898: XV. 30. „A tanácsurak közül azok, kik az előértekezletre meg voltak hívva, a kitűzött időnél korábban érkeztek Fogarasba. Bethlen Farkas, Mikes, Daczó már ápr. 16-ika előtt ott voltak: ez nap érkezett Nemes János. Végre megérkezett Teleki is s a tanácskozásoknak az lett az eredménye, hogy Béldinek, Bethlen Miklósnak s Bethlen Jánosnak letartóztatását elhatározták.” Bethlen Miklós úgy látta, hogy a legfőbb „vádlóik”: Mikes, Bethlen Gergely és Székely László voltak. Máshol így írt: „Bethlen Gergely, Daczó, Mikes, Székely László tojománya volt az egész dolog.” Bethlen 1955: 676, 680.

⁶⁰ Bethlen 1955: 689.

⁶¹ SzOkI 1872–1895: VI. 355.

⁶² SzOkI 1872–1895: VI. 356–357.

⁶³ EOE 1875–1898: XVI. 66. Bethlen Miklós helyesen érzekelte, hogy „Nemes Jánosnak, ki másként háromszéki főkapitány és jámbor, értelmes, hű, tisztességes ember volt, nem volt hütele; mert hiszen ha valakit, őtet illette volna a Háromszék csendesítésére való követség, aminthogy majd továbbad Fogarasból, scilicet aqua jam turbata satis per Mikes, eadem qua prius fide et intentione occulta, elküldték, és a jámbor ember minden közönséges jóra való igyekezetével s candorával in suum finem abutáltak és osztán ad glaucoma statuum oculis obducendum tanácsúrnak is tették Mikola Zsigmond és Bethlen Gergellyel együtt.”

⁶⁴ EOE 1875–1898: XVI. 304. Szentgyörgyi Mihály levele Béldi Pálnénak a háromszéki valatások ügyében.

⁶⁵ Tüdős 2008: 295. Kálnoki Zsuzsanna férjéhez hasonlóan erős egyéniség lehetett, sőt talán erőszakos is, erre utal, hogy férje halála után a cselédei megfojtották őt.

⁶⁶ SzOkI 1872–1895: VI. 362. 1676. szeptember 7-én kelt levél.

a hónapokban Mikes Kelemennek sikerült az események középpontjába kerülnie. Áprilisban ő vezényelte azt az akciót, amelynek során Béldi bodolai birtokát akarták felmérni.⁶⁷ Májusban Mikesnek és Nemes Jánosnak sikerült elfoglalni Bodolát, leltárt készíteni róla. Az erről Telekinek írt híradásban nemcsak az szerepelt, hogy Mikes kevesellte a talált értékeket, de az is, hogy azokat igyekezett lefoglalni és némely darabjait Telekinek is elküldeni. Emellett Mikes érzékeltette Telekivel azt is, hogy rosszallotta, hogy Béldi irányában úgy meglágyult a fejedelem, hogy a fogságban egyre több emberét fogadhatta. „Vendégeskedik” – írta rosszmájúan Mikes Telekinek.⁶⁸ Júniusra olyan jelentőssé vált az erdélyi nemesség kiállása Béldi Pál mellett, hogy Mikes láthatóan megrettent, és attól félt, hogy őt vádolják Teleki mellett a Béldi elleni akcióval.⁶⁹ Ez a félelme nem volt alaptalan, Haller János ugyanis kizárólag Mikest nevezte meg Béldi vádlójaként, mint aki olyan vádakot hangoztatott, amiket egyáltalán nem bizonyítottak.⁷⁰ Béldi és köre kiesésével Mikes láthatóan előbbre jutott, ősszel több bizottságba is bekerült, mindig legközelebbi szövetségese, Bethlen Gergely mellett.⁷¹ Kápolnássy Pál, Vitéz Zsuzsanna embere határozottan úgy vélekedett Gyerőffy Györggyel⁷² és Paskó Kristóffal együtt, hogy „eligazodik az urak dolga, mert most az Küküllő vármegyei széknek alkalmatosságával is az urak dolgát tractallják az urak, csak egy embert vonhassanak el az 2 Bethlen, Daczo és M.[ikes] Kelemenéktől, a melyben most igen mesterkednek.”⁷³ Tehát a főurak jó része is úgy látta, hogy Mikes Kelemen igyekezett megszerezni Háromszék vezetői pozícióit és a fejedelem bizalmába férkőzni. Nemes János 1676. augusztus 18-án Telekinek írt leveléből kiderül, hogy Mikes már ekkor úgy viselkedett, mintha ő lett volna nemcsak Háromszék, de az egész székelység generálisa.⁷⁴ Ráadásul az említettek véleménye az volt,

⁶⁷ TML 1905–1926: VII. 212. 1676. április 30. Mikes Kelemen levele Teleki Mihálynak.

⁶⁸ TML 1905–1926: VII. 234.

⁶⁹ TML 1905–1926: VII. 263–264.

⁷⁰ TML 1905–1926: VII. 293–294. Haller János levele Teleki Mihálynak. 1676. szeptember 23.

⁷¹ EOE 1875–1898: XVI. 335, 336.

⁷² Bartha 2013.

⁷³ SzOkI 1872–1895: VI. 369. 1677. február 1-jén Fogarasban keltezett levél Vitéz Zsuzsannának.

⁷⁴ TML 1905–1926: VII. 286–288. Nemes János levele Teleki Mihálynak. 1676. augusztus 18. „némely ember igen keményen kezdett volt az inspectorsághoz, kit akasztófával s kit rabsággal s kit házának feje felül való elhordatásával, az melyet felette nehezen szenvedtenek. Nem tudták, honnan vötte ő kegyelme (ti. Mikes Kelemen) azt az autoritást, mivel az mely commissióba ő nagysága poroncsol, hogy tőlem s ő kegyelmitől dependeáljanak, azt ő kegyelme magánál tartotta egy ideig s azután úgy adta az vicékeknek, hogy publicálják az populenek, az mely commissio csak nekem az vice tisztekkel és assessorokkal szól s az vicék hírem nélkül nem merték publicálni, hanem vártanak tőlem, kiért ő kegyelme rettenetesen megharagutt s elhiszem fogta is vádlani őket ő nagysága előtt, hogy nyilván való ő nagysága ellen való oppositio, kiből is kilátszik, hogy minden feltett célja az ő kegyelmének, hogy vádolhassa őket. Mert micsoda oppositio az, hogy az nekem szóló commissiót, főtisztek lévén, hírem nélkül fel nem szakasztották? En már péntekre convocáltattam az egész széket annak az commissiónak promulgálására, mely felett is elhiszem nem kevés zajgás léssen, noha én, a mint lehet, addig is sedálom az dolgot. Nekem azt írja ő kegyelme, nemcsak ennek az széknek, hanem többeknek is

hogy éppen Mikes, Daczó János és a Bethlen testvérek voltak leginkább ellene Béldi Pálék kiszabadulásának. Az év márciusára megváltozott a közhangulat, a főurak nagy része ugyanis Béldi és Bethlen kiszabadulását kívánta, ezért Mikes Kelemen is megígérte, hogy „törekedni” fog Béldi elengedéséért.⁷⁵ Az ígélet a családi kapcsolatai miatt kötelezte Mikest, ugyanis Kálnoki lányt vett el, akik viszont Béldi Pállal voltak sógorságban. Erre volt is példa, egy esetben éppen ő kérte Telekit, hogy a nagyon megbetegedett Béldiről vetessék le a vasláncot, és fogadhasson prédikátort és más vendégeket, orvost is.⁷⁶ Ennek ellenére egyre jobban szerveződött Mikes részvételével Teleki Mihálynak az a köre, ahol a legbelső emberei, Naláczy István és Székely László mellett fontos szerepet kapott a három Bethlen fivér, Farkas, Gergely és Elek, valamint ide csapódott Daczó János és Nemes János is, bár utóbbi inkább semleges próbált maradni, tekintve, hogy a karrierje első felében erősen kötődött Basa Tamáson keresztül Bethlen Jánoshoz.⁷⁷ 1677 márciusának végén ugyan kiengedték a börtönből Béldit és Bethlent, de a két csoport között nem lett béke. Többen háttérbe vonultak, például Bethlen János, aki hamarosan meghalt, Bethlen Miklós és Haller János, akik már nem kívántak szembeszállni azzal a Teleki-körrel, ami láthatóan megnyerte az Apafi szimpátiájáért folytatott küzdelmet. Béldi azonban többekkel együtt sértett volt, Csáky és Kapy, valamint Paskó Kristóf pedig továbbra is bíztak a Porta támogatásában és a Teleki-párt legyűrésében. Béldi még ekkor is reálisnak tartotta, hogy rávegye a fejedelmet arra, hogy Telekiékkel szemben őt támogassa.⁷⁸ 1677 novemberében elsősorban Bethlen Gergely, Mikes, Székely László és Apor István igyekeztek a leggyakrabban a fejedelem környezetében lenni.⁷⁹ Mikes

inspectióját urunk ő nagysága s az tanács ő kegyelmire bízta, mely épen gyeneralisságot importál magával. Az levelét in specie kiküldöm Kegyelmednek, csakhogy magával akarok beszélni s addig nem lehet; hadd lássam, mire magyarazza némely szovait. Egy szóval, Uram, úgy megindultak volt az ő kegyelme magaviselésen, hogy nem tudták mit kellessék cselekedniek, ha be nem jöttem volna. Ha két vagy három emberséges ember valami dolgoknak igazítására összegyűl, mindjárt conventiculumnak nevezi ő kegyelme. Úgy látom, ott jár az elméjek, hogy böcsülletes atyjokfiaiit küldjék ki ő nagyságához s instáljanak, küldjen inquisitorokat ő nagysága s inquiráltasson ő nagysága s ha ki vé vegye érdemlett jutalmát, ha pedig nem érdemesek, miért vádoltatnak, s egyszersmind declárálják ő nagyságához való igaz hűségetek életek fogytáig.”

⁷⁵ SzOkl 1872–1895: VI. 370.

⁷⁶ TML 1905–1926: VII. 280. Mikes Kelemen levele Teleki Mihálynak 1676. július 30. „Kálnokiné asszonyom, az feleségem anyja, jövén ő kegyelme hozzám, nagy siránkozással jelenté, hogy az szegény Béldi uram igen megbetegesedett s az doctort nem bocsátják, hogy azt az régi nyavalyáját orvosolná, mert bizony mindjárt megkönnyebbednék. Azért Kegyelmed szólana, hogy az vasat hadd vágnák le ő kegyelméről, s az inasa mindenkor hadd járhatna be hozzája s ki is az városra, és mint annakelőtte, mások is hadd mehesenek vigasztalására, s az mely praedicatorat akar, hadd vitesse azt oda s az doctort is szabadosan hivattathassa. Ezt, Uram, Kegyelmedet kérem, igen hamar urunknál vigye végben; lám, most az urak is ott vannak.”

⁷⁷ Balogh 2017: 1–24.

⁷⁸ EOE 1875–1898: XV. 66.

⁷⁹ EOE 1875–1898: XV. 64.

Kelemen beválasztották abba a küldöttségbe is,⁸⁰ amelyet Béldiek lecsendesítésére küldtek, és aminek rajta kívül még Kornis Gáspár és Matskási Boldizsár voltak a tagjai.⁸¹ A Béldi-csoport kiszorítására már megszületett a döntés, és a Béldi körül csoportosulók maradéka is elszánt maradt. Felkelésről vagy valódi összeesküvésről nem beszélhetünk, Béldi óvatoskodott és sértődékeny volt jelentősebb stratégiai lépések helyett. Végül a kis belső körével a Portára menekült, ahol azonban nem kaptak támogatást Apafival szemben.

1678 elejére a háromszéki eseményekről Nemes János és Mikes Kelemen együtt tudósította a fejedelmet, ami Mikes háromszéki súlyának jelentős megnövekedését mutatja.⁸²

1678 februárjában a Béldi és Bethlen János nevéhez köthető csoport kiesésével újjá kellett szervezni az udvart és a fejedelmi tanácsot és táblát. A Bethlen János halálával megüresedett kancellári tisztséget Bethlen Farkas kapta meg, Gyulaffy László volt a főkomornyk, az udvarmesterek Haller János és Naláczy István. Új tanácsúrként Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost és Mikola Zsigmondot említették, Mikes Kelemen pedig ítélőmester lett.⁸³ Mikes Kelemen annyira az események középpontjába került, hogy a Portára menekült Béldiékkel szembeni követségbe is őt választották Bethlen Farkas kancellár társaként.⁸⁴ Mikes ekkor jelentős birtokokat is szerzett, Bethlen Miklós szerint Béldi birtokai közül „Bodolát elhányatták, Bethlent s egyéb jószágit a Bethlenek, Mikes Kelemen, Naláczy István feloszták. Az érette való kezeseket erősen megvonák, gyermekeinek s atyjafiainak csak a seprejét hagyták a jószágának, res mobilisét mind elprédálák.”⁸⁵ Cserei úgy tudta, hogy Béldi „háromszéki jószágának jobb részét Mikes Kelemennek adák.”⁸⁶

⁸⁰ EOE 1875–1898: XVI. 426. Mikes Kelemen levele Béldihez 1678. január 7-én. Mikes még ekkor is biztosítani igyekezett magát, ezért írt egy levelet Béldi Pálnak, amiben magát, mint a fejedelem lecsendesítőjét és Béldivel megbékítőjét tüntette fel, és azt hangsúlyozta, hogy Apafi már megbékélt, de Csáky Béldihez utazása újra gyanúba keverte, mivel Csáky nem ment el a fejedelemhez.

⁸¹ EOE 1875–1898: XV. 66, 70, 412.

⁸² TML 1905–1926: VIII. 18; EOE 1875–1898: XVI. 429.

⁸³ EOE 1875–1898: XVI. 74–75; Bethlen 1955: 708. Bethlen Miklós úgy emlékezett, hogy „ebben a gyűlésben tették az atyám helyett Bethlen Farkast cancellariusnak és Fejér vármegye főispánjának; Mikola Zsigmondot, Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost tanácsnak; Mikes Kelemen ítélőmesternek; portára választották ország követéinek Béldiek ellen Bethlen Farkast, Mikes Kelemen, egy szászt, és a latere majd meglátzó munkára Apor Istvánt.”

⁸⁴ Bethlen 1955: 708; EOE 1875–1898: XVI. 73, 75; TML 1905–1926: VIII. 134–135.

⁸⁵ Bethlen 1955: 711; EOE 1875–1898: XVI. 100; EOE 1875–1898: XVI. 617. Mikes Kelemen ekkor igyekezett több birtokot szerezni, olyanokat is, amiket, állítása szerint, korábban Béldi vett el tőle: „Fejérvármegyében. Magyar Lapádon Béldi Páltól biratott portió mivel ante latam et pronunciatam sententiam foglaltatott el Mikes Kelemen atyánkfiától kétezrhatszáz forint adósságért, erős eontraetusa lévén róla”

⁸⁶ Cserei 1852: 101.

Az elítélt Béldi-pártiak, főleg Béldi megbüntetésének egyik motorja, Mikes Kelemen lett.⁸⁷ Hiába maradt Nemes János a szék főkapitánya, a széken belüli valódi hatalom az ő kezébe került, például ő hirdette ki az amnesztiát a Béldi-ügybe keveredett, de főbűnösként el nem ítélt háromszékieknek.⁸⁸ Ebben az 1679-es országgyűlési iratban már tanácsúrként és ítélmesterként említették.⁸⁹ Tanácsúrrá feltehetően már 1678 nyarán megválasztották, egy június 10-én Székely László által írt levél legalábbis ezt említi: „Mikes Kelemen ... megeskették tanács úrnak.”⁹⁰ Ugyanez év májusában egy Háromszéken előfordult eset kapcsán elrendelték, hogy minden szék főtisztje Mikes Kelemennel járja be a maga székét, és a jogtalanul elfoglalt közös kaszálókat, réteket, erdőket adják vissza a megkárosodott községeknek.⁹¹

1680-ban a Székelyföldre és környékére vonatkozó ügyekben már Nemes Jánossal együtt járt el,⁹² 1682-ben a fejedelmi tanácsban is ketten voltak jelen Háromszékről, egyben az egész Székelyföldet tekintve nem volt több tanácsos, csak ők ketten, ami a háromszéki elit országos súlyát is jól mutatja.⁹³ 1680-ra, tehát viszonylag rövid idő alatt országosan is nagy tekintélyre tett szert. Egy szeptemberben kelt fejedelmi utasításban, ahol a tanácsurak felsoroltattak, közvetlenül Rhédey Ferenc és Teleki Mihály után szerepelt a neve.⁹⁴ A két ítélmester közül vitathatatlanul ő volt a jelentősebb. Egy 1681-es határvillongás kivizsgálására alakított bizottság felállításakor rendelkeztek úgy, hogy a főurak mellett „Mikes Kelemen, egyik ítélmester (vagy ha ő kegye rationabilis okokra nézve nem érkezhetik Alvinczi Péter)” legyen a tagok között.⁹⁵ Noha Mikes Teleki Mihállyal szoros együttműködést tudott kiépíteni, Bethlen Gergely pedig a közeli barátja volt, a levelezésében hangsúlyozottan alázatoskodott, és azt sugallta, hogy a fejedelmi tanács tagjai felette állnak. A Telekinek írt levelei ugyanúgy ezt mutatták, mint 1684-ben Apafinak írott levele: „Nagyságod mellett levő tanácsúr hívei tetszésekből, mivel Ngod ő kgekkel érti jobban ezen dolgokat, az mint az dolog kívánja, akkorra terminálhat.”⁹⁶

1683-ban az országgyűlésen praesidens és tanácsúr volt.⁹⁷ 1679-ben meghalt Béldi Pál, aki főkirálybíró volt. A hivatalát Mikes megkaphatta volna, hiszen láthatóan ekkorra Háromszék leghatalmasabb ura lett. Ő azonban talán nem

⁸⁷ EOE 1875–1898: XVI. 100.

⁸⁸ EOE 1875–1898: XVI. 104, 643.

⁸⁹ EOE 1875–1898: XVI. 643. „tek. nemz. Mikes Kelemen becsülletes tanácsúr hívünktől és ítélmesterünktől”

⁹⁰ TML 1905–1926: VIII. 214. Székely László levele Teleki Mihálynak.

⁹¹ EOE 1875–1898: XVI. 110.

⁹² EOE 1875–1898: XVII. 85.

⁹³ EOE 1875–1898: XVII. 246–247.

⁹⁴ EOE 1875–1898: XVII. 128.

⁹⁵ EOE 1875–1898: XVII. 190.

⁹⁶ EOE 1875–1898: XVIII. 227.

⁹⁷ Bethlen 1955: 733.

tartotta elég jelentősnek ezt a hivatalt, mert 1680-ban végül Mikó István lett a szék főkirálybírája.⁹⁸ Mikes Kelemen a Székelyföld megfellebbezhetetlen vezetőjévé vált, Nemes János naplója nagyszerűen láttatja ezt.⁹⁹ 1685 februárjában a székelysége vonatkozó kérdések megvitatását a betegsége, illetve a hiányzása miatt elhalasztották.¹⁰⁰ Az 1685 januárjában keletkezett végrendelete szerint Mikes székely generális volt, de 1683 januárjában ennek a tisztségnek még nincs nyoma a neve mellett, amikor „Fejérmegyék főispánjának, és az nemes ország előtt személyünkben való praesidensünknek és egyik ítélőmesterünknek” nevezték,¹⁰¹ de 1684 márciusában sem szerepelt ez a tisztség a neve mellett.¹⁰² Lázár Miklós úgy tudta, hogy az 1683-as hadjáratban székely generálisként vett részt.¹⁰³ Cserei is azt írta, hogy „Mikes Kelemen is a Béli Pál romlásával úrrá lőn, elkapá a székelyek generálisságát, bátyaságot, nagy barátságot szerze Teleki Mihálylya.”¹⁰⁴

Ekkorra lokális és országos befolyása is jelentős volt, Bethlen Gergely mellett szerepe volt abban, hogy Petki Istvántól örökölt „patronáltja”, Apor István 1683-ban Töröcsvár harmincadosa lett.¹⁰⁵ 1685 szeptemberére Daczó Jánoshoz olyan hírek jutottak el, hogy Apafi engedélyt adott Mikesnek, hogy megmustrálja a székely hadakat, sőt Daczó János csíki főkapitányt is le kívánta váltani a főkapitányságból. Nem hiába panaszkodott Daczó a fejedelemnek, hogy „Mikes uramnak Ngod olyan authoritást engedett, hogy a két innep közben megmustrálja a hadakat, és én helyettem más kapitánt praeficiáljon; még eddig kgls uram, mind kapitányságok s mind főispányságok osztási praecise csak a fejedelmek authoritásában állott, azt másoknak soha nem engedett egy fejedelem is.”¹⁰⁶ Természetesen az ő klientúrája is előtérbe került, elsősorban Apor István és Kálnoki Sámuel. II. Apafi Mihály török követ általi beiktatási ceremóniáján a fia, Mikes Mihály vitte az ifjú Apafi fejedelmi süvegét, míg Kálnoki Farkas a botot.¹⁰⁷ Mikes Kelemen élete végére a harmincadvámok jövedelméből is bőségesen részesült, Bethlen Gergely és Székely László mellett a brassói, kolozsvári és a máramarosi harmincadhelyek

⁹⁸ EOE 1875–1898: XVII. 95.

⁹⁹ TT 1903: 83–84; Tüdős 2003: 280.

¹⁰⁰ EOE 1875–1898: XVIII. 278.

¹⁰¹ EOE 1875–1898: XVIII. 85.

¹⁰² EOE 1875–1898: XVIII. 205, 219.

¹⁰³ Lázár 1887: 421.

¹⁰⁴ Cserei 1852: 101–102.

¹⁰⁵ EOE 1875–1898: XVIII. 96.

¹⁰⁶ EOE 1875–1898: XVIII. 358. Nemes János a naplójában nem fejtegeti a részleteket, de megemlíti, hogy nem ő mustrálta meg a székelyeket. TT 1903: 93. Sándor János az év decemberében Mikes által irányított mustráról ír Daczó Jánosnak. SzOkl 1872–1895: VI. 398. „Mikes uram ő kegyelme szombatán estvére érkezék ide kezinkben; ő kegyelme mindjárt cédulákat bocsátata, hogy Fel-Csyknak csötörtökön, Al-Csyknak pedig pénteken mustrájok légyen.”

¹⁰⁷ TT 1903: 91.

fölött diszponált.¹⁰⁸ Látható, hogy a fejedelemség korának utolsó éveire többen próbáltak a pénzügypolitikába bekapcsolódva gazdagodni, részben a harmincadvámokból való részesedéssel, részben adófelügyelőként. Ez utóbbi feladatot Mikes Kelemen Bethlen Gergellyel együtt vállalta.¹⁰⁹

A nyolcvanas évekre Háromszéken belül egyedül Nemes János maradt Mikes Kelemen riválisa, legalábbis a tisztségek tekintetében. A valóságban azonban Teleki Mihály és Mikes már 1683–84-ben együtt intézkedtek, Nemest kihagyva.¹¹⁰ 1683-ban Apafi őket kettőjüket bízta meg a székelység generális mustrájának a megtartásával, érdekes azonban, hogy a megbízólevélben a két ember címeinek, tisztségeinek a felsorolásakor Mikes nevénél nem szerepelt a székely generális megnevezés, amit pedig Mikes a végrendeletében is feltüntetett.¹¹¹ 1684 márciusában szintén ők küldtek a székelység ügyében intézkedni.¹¹² A meglehetősen köztiszteletnek örvendő, idős Nemes János ekkorra már kis megszakításokkal két évtizede volt háromszéki főkapitány, olyan főtiszt, aki helyben lakott, és folyamatosan mustrálta a széki katonaságot, tehát eleget tett főkapitányi kötelezettségeinek. Ennek ellenére sosem lett Teleki bizalmasává, mert mindvégig inkább kiegyenlítő szerepet próbált játszani a Teleki- és Bethlen–Béldi-párt között, sőt a Bethlen Miklóshoz fűződő jó viszonyát is fenntartotta. Teleki és Mikes ezért igyekezett őt kiszorítani, főképpen természetesen a háromszéki elitben egyeduralomra törő Mikes. Cserei szerint „Mikes Kelemen halálban vágytunk a háromszéki főkapitány-ságra, mivel Telekinek fogadott bátyja s lelki barátja vala, magára vállaló, hogy a fejedelemtől megszerzi.”¹¹³ Cserei úgy tudta, hogy Mikes kérésére Teleki igyekezett Nemest gyanúba keverni olyasmiket mondva, hogy „amaz hitvány

¹⁰⁸ EOE 1875–1898: XVIII. 461.

¹⁰⁹ EOE 1875–1898: XVIII. 315. 1685. február 22. – március 24. „annuálván, főinspectoroknak tekintetes Bethlen Gergely és Mikes Kelemen uramékat rendeltük és generalis perceptiornak Ugrón Ferencz atyánkfiát helyben hagytuk, helyét pedig az adó perceptiójának az mostani időnek mivoltához képest Szeben városában determináltuk”

¹¹⁰ EOE 1875–1898: XVIII. 21.

¹¹¹ EOE 1875–1898: XVIII. 84–85. „generális-mustrának is végben vitelére parancsoltunk volt becsületes meghitt belső tanácsúr híveinknek, tekintetes nemzeti Széki Teleki Mihály uramnak, az mi és nemes ország minden hadainak főgenerálisának. Máramaros és Torda vármegyéknek főispánjának, huszti és kövári városainknak praesidiumunknak főkapitányának s fiscalis dézmáink főarendátorának. és Zabolai Mikes Kelemen uramnak. Fejérmegyék főispánjának, és az nemes ország előtt személyünkben való praesiden-sünknek és egyik ítélőmesterünknek.”

¹¹² EOE 1875–1898: XVIII. 216. „a székely natióknak ő kegyelmek alkalmas időktől fenforgó külömbkülömbféle difficultásinak investigálására és complanálására is meghitt becsületes tanácsúr híveit, úgymint Teleki Mihály és Mikes Kelemen uramékat ő kegyelmeket rendelte légyen kiküldeni, úgy hogy ő kegyelmek az megírt székely natio ő kegyelmek difficultásit az boldog emlékezetű néhai idősbik Rákóczi György fejedelem méltóságos dispositiójából lött complanatiójától fogva assumálván, azon megírt Rákóczi György fejedelem abbéli progressusának és modalitásának tenora szerint investigálják és complanálják is istenesen, ide értetvén köztök forgó s igazítást kívánó egyéb dolgok is.”

¹¹³ Cserei 1852: 149.

Nemes János, a mint értem, megbolondult, Háromszéket nem tudja igazgatni: szükség ha Nagyságod provideál reájok, s más kapitányt practicál elejekben; én pedig alkalmasabbat nem tudok Mikes Kelemennél, aki Nagyságodnak mely hűségesen hasznoson szolgálja Béldi Pál rebelliójában, Nagyságod maga jól emlékezhetik rája.”¹¹⁴ Cserei értesülései szerint Apafi, akinek uralma elején fontos volt, hogy minél több tisztségbe református nemest helyezzen, nem akarta a sokszor harcos katolikus Mikest Háromszék főkapitányává tenni.¹¹⁵ „Teleki Mihály penig nem elégedvén azzal, hogy ország generálisa, tanács ur, fő árendátor, Thorda vármegyei főispán, kővári, huszti kapitány volna, a háromszéki s csíki főkapitányságokra kezdé ásítózni.”¹¹⁶ Cserei szerint Teleki azzal a szándékkal küldött vizsgálóbizottságot a Székelyföldre, hogy Nemes János és Daczó János kapitányi hibáit kiderítse. Márpedig létezett egy gyakorlat a székely katonaságban, ami szerint a kapitány felmenthette a székelyeket az aktuális katonai kötelezettségek alól, de természetesen ezzel vissza is lehetett élni, vagy könnyű volt valakit megvádolni, hogy ezzel visszaélt. „Teleki Mihály nem a székely szabadcságra vigyáz vala, hanem hogy a mentségeseket kicircálja s annak alkalmatosságával mind Daczó Jánost Csíkból, mind a jámbor Nemes Jánost Háromszékről kiheverje. A fejedelem nem vevén eszében a practicát, annuála, és Teleki maga mellé Mikes Kelemént választván, sok gyülevész szolgálkkal megindulának, elsőben Csikban, onnan Háromszékre s Udvarhelyszékre; mindenütt s mindennap pompás uri ebéd vacsora készítettvén számokra a székek költségével. Elkezdék Csikban a mustrát; a popule vévén észre, hogy Daczó s Nemes János ellen circálódnának, valamit kigondolhattak nyavalyások ellen, beadták Telekinek, olt penig könnyen elhítték. Mennyi sok becstelenséggel gyalázatot kellett szenvednie, jelen levén a két kapitány a mustrán. Mikor kérdették : ki mentségesese voltál, mit fizettél ? Én, úgymond, Daczóé, én Nemes Jánosé, ennyit ennyit fizettem, azt Teleki mind felíratta. Vajha az ő dolgait is valaki felirathatta volna, ezer Daczó s Nemes Jánosban sem találtak volna annyi kivetőt, mint az egy Telekiben. — A mustra véghez menvén, a jobbágyok s jószágok circálásához kezdenek, és soha annyi hamis ilélet véghez nem ment Erdélyben annyi idő alatt mint akkor. Valakinek vagy Telekinél vagy Mikesnél kedvessége nem volt, vagy őket nem a nem ajándékozhatta, megromlott az a szegény nemes ember.”¹¹⁷

Végül Teleki mind Daczóval, mind Nemessel szemben talált indokot a perbe fogáshoz. Nemessel szemben 1685-re kezdődött meg a per, amiben azzal vádolták az országgyűlés előtt, hogy „diffamálta” Telekit és Mikest. Végül november 4-én el is ítélték az ekkor már beteg főurat, ezzel megnyílt az út Mikes előtt hatalma további növelésére.¹¹⁸ Erre végül nem kerülhetett sor, mert már Mikes

¹¹⁴ Cserei 1852: 149.

¹¹⁵ Cserei 1852: 150.

¹¹⁶ Cserei 1852: 152.

¹¹⁷ Cserei 1852: 153.

¹¹⁸ EOE 1875–1898: XVIII. 39.

is súlyos beteg volt,¹¹⁹ ráadásul Nemes a meghurcoltatása ellenére is megmaradt főkapitányi tisztében a haláláig. 1686. január 27-én, hosszas betegeskedés után Mikes Kelemen meghalt. 1686. március 26-án Teleki Mihály értesítette a főurakat, hogy Mikes Kelemen meghalt, ezért a korábbi harmincados tisztségét Bethlen Eleknek szándékoznak adni.¹²⁰ Cserei szerint „elsőben vízkórságban fekünnék, azután pedig Istennek szörnyű ítéletéből a szeméremtete egyben dagadozna s a nyüvek estenek volna belé; nagy kínokat szenvedvén.”¹²¹

Csiksomlyón temették el, az erdélyi elit részvételével. Bethlen Miklós az emlékiratában részletesen megemlékezett Mikes Kelemen temetéséről, ahol már érezhető volt az erdélyi református és katolikus elit élesedő szembenállása: „Csikba, a Mikes Kelemen temetésére... Megyünk már a testtel, kérdi Keresztesi, Macskási tőlem: Miért nincs gyertyám? Én mondám: Inkább kegyelmeteknek miért vagyon? ... Meghallá Teleki, dörgeni kezde hátra: de úgy segítjen, csak Mikes Kelemenre való bosszú; inkább uram ide se jöttél volna etc. Én mondám: Kérdezze meg kegyelmed a mű theológusinktól, és azután kárhoztasson engemet. Menénk a templomba, ott a mű székünkéből, főemberekéből a prédikáló széket, papot láttuk, és a pap szavát jól értettük, de a tanácsurakéból nem. Egyszer majd a prédikáció közepin a tanácsurakkal felkele és széket cseréle vélünk a népnek nagy csudájával. Én a temetés végén szánomra ülék, és étlen is, távoztatni kívánván a becstelenséget, elmenék estvefelé, és majd egy nagy mérföldnyire Somlyótól meghálék, és másnap hazaszánkázám Zabolára gyermekágyban fekvő feleségemhez, igen erős hideg és derék szánút lévén ekkor december, januarius és februariusnak nagy részében.”¹²² Cserei is úgy vélekedett, hogy „melynél ponpásabb temetést az én időmben nem értem. Én is jelen voltam, Teleki Mihály forgolódván a temetési pompa körül, és maga lovait fejedelmi módon felöltöztetvén.”¹²³

Mikes Kelemen nem sokkal a halála előtt, 1685-ben készítette el a végrendeletét.¹²⁴ A rendkívül részletes testamentum a jelentős birtokállományról és vagyonról rendelkezett. A testamentumos urai között első helyen a fejedelemség ekkorra legnagyobb befolyású főurává vált Teleki Mihály szerepelt, akivel Mikes nagyon szoros kapcsolatot alakított ki, csakúgy, mint korábban bátyja, Mihály tette ezt Kemény Jánossal. Melléjük Naláczy István és Székely László, Teleki két legbizalmasabb embere és a Bethlen testvérek, Gergely és Elek neve is szerepelt a felsorolásban. A háromszéki elitből két rokonát, Kálnoki Sámuel és Apor Istvánt választotta középük. A végrendelet tökéletesen tükrözi Mikes Kelemen kapcsolati hálóját az erdélyi eliten belül. Tökéletesen beépült Teleki Mihály kliensi körébe, ami által jelentős tekintély- és vagyongyarapodást tudott elérni.

¹¹⁹ Tüdős 2003: 280.

¹²⁰ EOE 1875–1898: XVIII. 461.

¹²¹ Cserei 1852:168.

¹²² Bethlen 1955

¹²³ Cserei 1852: 168.

¹²⁴ Tüdős 2003: 279–288.

A Székelyföldön kívül elsősorban Teleki Mihály református köréhez kapcsolódott, míg a Székelyföldön belül a katolikus elit fő szervezője volt, és őket is igyekezett helyzetbe hozni. Ilyen volt sógora, Kálnoki Sámuel és rokona, Apor István is.

Mikes Kelemen vagyona

A végrendeletében Mikes Kelemen maga is megerősítette azt, amit Cserei és Bethlen Miklós is állított róla, hogy ifjan nem számított a jómódú, gazdagabb nemesek közé. Saját bevallása szerint „az én szüleimtől semmi énnékem nem maradt, hanem az Úr Isten az ő jóvoltából, az én uramhoz való igaz tökéletes és hív, sok fáradtságos, halálos veszedelmek közt való fáradságim, szolgálatom után adta azt énnékem annyira, hogy énnékem penzemen kívül az zabolai jószágban tizenöt-tizenhat emberen felyül nem jutott kezemhez, sőt a zabolai udvarháznak is egy részit Rákóczi Györgytől pénzen váltottam meg.”¹²⁵ A testamentum részletesen felsorolja Mikes Kelemen vagyontárgyait, amelyek között legfontosabbnak a zabolai udvarházat tartotta, aminek minden elemét megszerzte a testvérei örökrészből is, több mint 4000 forint összegért. Zabolán kívül Zágonban, Lemhényben, Polyánban, Szentléleken rendelkezett jobbágyokkal, szántófölddel és Szentléleken kastélyt is említett. Több jobbágyot és földterületet szerzett meg Basa Tamás örökségéből. A fentiek mellett Dálnokon szerzett jobbágyokat, Maksán egy porciót jobbágyokkal, amit a hűgának, Henter Mihálynének adott használatba, míg Dobón lévő birtokát Bethlen Gergelynek adta, amikor azt Bethlen Miklós bebörtönzését követően Udvarhelyszék főkapitányának beiktatták.¹²⁶ A hűgának ezeken felül átengedett birtokrészeket Fehér megyében, Petken és Páloson is. A testvérei által birtokolt javakat minden módon igyekezett megkaparintani, lánytestvéreitől perrel szerezte meg. (Apor Lázár, Jankó Mihály és Boér Simon feleségeitől). Az eddigieken felül jobbágyokkal bírt Zágorban és Nyújtódon is, valamint Uzonban, Sáralfván, Szunyogszegen. Ha mindezt összevetjük az 1614-es lustra jegyzékben a Mikések neve mellett szereplő birtokokkal, akkor látható, hogy Mikes Kelemen egy rendkívül szorgalmas birtokgyűjtő volt. Ugyanakkor jelentősen ki is cserélődtek a birtokok, és míg Mikes Kelemen a 17. század elején elsősorban Kézdiszéken belül igyekezett birtokrészeket szerezni, addig nemcsak Háromszék egész területén, de annak a határain túl is, elsősorban Csíkszék és Fehér vármegye irányába terjeszkedni kezdett. A Kálnokiaktól Köröspatakon szerzett birtokrészeket, ezen felül pedig Brassóban is birtokolt házat, és Szebenben is megemlítette egy „szállását.”¹²⁷ A végrendelet elkészítésekor jelentős mennyiségű készpénzről is említést tesz. 16 770 forintról, emellett 2300 birodalmi tallérról, 2650 aranyról és emellett még kintlévőségekben, neki

¹²⁵Tüdős 2003: 281.

¹²⁶Tüdős 2003: 282. Ez az átruházás Mikes szerint időleges volt, arra az időre vonatkozott, amíg Mikes a Bécs elleni hadjáratban részt vett.

¹²⁷Tüdős 2003: 285.

meg nem fizetett adósságokban felsorolt Páter Jánosnál 2000 aranyat, görög kereskedőknél 1050 aranyat és 2600 forintot, Teleki Mihálynál 200 forintját, Daniel Istvánnál 200 forintot, Bethlen Eleknél 1200 forintot, Filstich Mihály brassói bírónál 100 forintot, Béli Dávidnál 400 forintot, dálnoki Mihálcz Mihálynál 50 aranyat, Mikes Pálnál 200 forintot, Balás Ferencnél 160 forintot.

Mikes Kelemen kapcsolati hálója

Mikes Kelemen végrendelete nagyszerűen megmutatja azt a kapcsolati hálót, amelyet az élete végére felépített. Ez a hálózat a bátyján, Mihályon keresztül szerveződött elsősorban, aki az 1650-es évekre Erdély elismert katonája és politikusa volt, aki a katonai sikerek után Kemény János bizalmasaként egyre feljebb lépdelt az országos politikában. Ő Apafi uralma idején már nem volt jelen az erdélyi politikában, de abban a körben, amely Kemény János és körülötte kialakult, többen támogatni kezdték az öccsét is. Ilyen volt az idős Ébeni István, aki 1662. május 16-án írta Telekinek, hogy „szegény Mikes Keleмент megfogták, Fogarasban vitték.”¹²⁸ Ekkorra már a Mikes Kelemennél fiatalabb Teleki Mihály is a támogatói közé tartozott csakúgy, mint Bánffy Dénes, aki 1663-ban kért Mikes számára Telekitől segítséget.¹²⁹ Bánffy és Mikes kapcsolata később is szoros maradhatott, erre utal Bánffy 1667-ben kelt levele Telekihez: „Mikes Kelemen uram dolgát igen akarom, kérem is Kegyelmedet, az én atyafiságo mért is segítse szegént, mert ugyan egy igyben volt velünk s méltatlan eleget is szenvedett érettünk.”¹³⁰ Erre a kapcsolatra utal egy 1672-ben Bánffy által Telekinek írt levél is: „Ma Mikes Kelemennel sokat beszéltem s tüle is tanultam ki fundamentumosban az Pál uram oda be való istentelen conventiculumát és forralásit. Álnok,hamis lelkű emberek vadnak, kiknek ugyan nehéz ellenek állani emez declaratoroknál, de mindezekbe is az én Istenem segítsége által remélem Kegyelmed dolgainak boldogabb végét.”¹³¹ Ugyanebben az évben ősszel Mikes azért panaszkodott többeknek, hogy őt mint portai követet nem látták el megfelelő instrukciókkal, és ez Bethlen János hibája.¹³² Teleki Mihállyal az 1660-as évek elejétől szoros stratégiai szövetséget ápolt, a Telekinek írt levelei tele vannak

¹²⁸ TML 1905–1926: II. 291–292.1662. május 16. Ébeni I. levele Telekinek.

¹²⁹ TML 1905–1926: II. 632–633.1663. okt. 30.

¹³⁰ TML 1905–1926: IV. 135.

¹³¹ TML 1905–1926: VI. 369. Bánffy Dénes levele Teleki Mihálynak 1672. október. 16-án.

¹³² TML 1905–1926: IV. 528. Bánffy Dénes levele Telekinek 1669. október 1-jén. „Szegény Mikes Kelemen dolgánál ne feledkezzék; Isten udvarhoz vivén, írasson in bona forma levelet az kajmekámnak és más nagy rendeknek, mert ha azzal az levéllel megyen, csak contemnálja. Még csak követnek sem írták. Miért nem kellett az régi formában iratni? Kilátszik, csak Bethlen János uram dolga. De az inkább ő nagyságának s az országnak árt, nem Mikes Kelemennek. Bizony azokat az leveleket vissza kellene kéretni s az régi párokkal conferálni kellene, látnék meg, ő kegyelme bosszúból urának s hazájának teszen kárt. Még szegény Keleмент elérnék az újabb levelekkel.”

hízelgéssel és az elköteleződés jeleivel, ezzel szemben megtalálhatóak bennük kiszólások a közös ellenféllel, Bethlen Jánossal szemben.¹³³ Mikes Kelemen, úgy tűnik, a leveleiben sorozatosan panaszkodott Bethlen Jánosra már 1669-ben is: „Bizony ha Daczó menne portára, nem ilyen böcstelen levelet concipiált volna Bethlen János uram.”¹³⁴ Telekivel és Bánffyval szemben alapmotívuma volt a leveleinek a segítségkérés, saját nyomorult és kisemmizett voltának hangsúlyozása, saját maga szerencsétlen voltának kiemelése. Mindketten támogatólag is léptek fel Mikes érdekében. A végrendeletében Mikes „az én érdemem felett való tökéletes Úr”-nak nevezte Telekit, ami jól jellemezte ketjük kapcsolatát.¹³⁵ Nem véletlen, hogy a testamentumosok és tutorok között első helyen állt Teleki. 1672 januárjában a váradi határkonfliktusok ügyének megoldására felállítandó bizottságba Teleki többek között Mikes Kelement javasolta, a székelyföldi nemesek közül egyetlenként.¹³⁶ Teleki ugyanakkor nagyon nagy taktikusként tudott távolságtartóan is viselkedni, Mikes megtapasztalta ezt is: „Mikes Kelemen írja, hogy szomorúan értette Telekinek róla való idegen ítéletét, a mire soha okot még csak gondolatban sem adott, hanem vékony tehetsége szerint tökéletesen s igen szívesen is ügyekezett szolgálni.”¹³⁷ Ennek ellenére ketjük kapcsolata folyamatosnak mondható, Béldi Pál egy Telekinek írt 1674-es levelében utalt is arra, hogy Teleki szolgájával Mikesnél találkozott.¹³⁸ Bánffy Dénes halála után Teleki egy Béldinek írt levelében elég pontosan körvonalazta az erdélyi érdekcsoportokat, amelyek közül a mellette állóban Mikes Kelemen is megemlíttette.¹³⁹ Kívülről nézve ez a kapcsolat barátságúnak tűnt, legalábbis mind Béldi, mind Bethlen Miklós, mind pedig Cserei így látta ezt. Mikes Kelemen támogatói között volt Petki István csíki főkapitány is, akinek 1667-es halála után Mikes majd’ két évtizedre átvette az erdélyi katolikus elit szószólójának szerepét.

¹³³TML 1905–1926: IV. 513–514. „mást senkit itt nem találtam Betlen János és Kún István uramékom kívül; minemű expeditiom leszen Kegyelmed meggondolhatja.”

¹³⁴TML 1905–1926: IV. 518. Mikes Kelemen levele Teleki Mihálynak 1669. szeptember 20-án.

¹³⁵Tüdős 2003: 280.

¹³⁶TML 1905–1926: VI. 18. Teleki Mihály levele Apafi Mihály fejedelemnek. „Azon dolognak pedig eligazítására feles böcsületes rendek kívántatnak. Én jovallanám Kapi, Bánfi Dienes, Haller János, Rédei, Kornis, Torma István, Mikes Kelemen, Váradi István, Boldovai, Alsó János uramékat.”

¹³⁷TML 1905–1926: VI. 376.

¹³⁸TML 1905–1926: VI. 574. Béldi Kelemen levele Teleki Mihálynak, 1674. március 12-én. „az Mikes Kelemen uram kapujában találkozám Kegyelmed jámbor szolgájával.”

¹³⁹TML 1905–1926: VII. 5. Teleki levele Béldinek 1675. január 21-én. „Azt akarják az emberekkel elhíttetni, Kegyelmedhez közel álló emberek szájából ment volna olyan szó ki, az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak, Gergelynek, Mikes Kelemennek, szebeni király bírónak meg kellene halni, úgy lehetne csendesség az országban... azon volnának leginkább, engem, Kegyelmedet, Kapi uramat, Haller János uramat összeveszthetnének... én nálam ugyan ördög uram végben nem viszi.”

A támogatók mellett Mikeshez legközelebb Bethlen Gergely állt a főurak közül,¹⁴⁰ több ízben ő kötötte össze Mikest Telekivel, legalábbis Bethlen Gergely továbbadta Telekinek mindazt, amit Mikes írt neki.¹⁴¹ Emellett a Bethlen testvérekkel kiegészülő kör több ízben közösen vitatta meg az erdélyi ügyeket.¹⁴² Alkalmanként együtt írtak levelet Telekinek.¹⁴³ A Bethlen testvérek és Mikes közeli kapcsolata a kortársak előtt is nyilvánvaló volt, Cserei kifejezetten őket tartotta Béli megváltóinak.¹⁴⁴ A végrendeletben „az én régi két kedves atyámfiak”-nak nevezte Bethlen Gergelyt és Eleket.¹⁴⁵ A Mikeshez legközelebb álló Bethlen Gergely mellett a kapcsolati hálójának közeli tagjai voltak Bethlen Gergely testvérei, Farkas és Elek, valamint az előbb említett Teleki Mihály és a Teleki köréhez tartozó Naláczy István és Székely László.¹⁴⁶ Naláczy Istvánt a végrendelet csak megemlíttette, míg Székely Lászlóról hosszas dicsőretet fogalmazott meg: „az én kedves s meghitt komám uram... mint életemben micsoda nagy tökéletességgel volt én hozzám.”¹⁴⁷

A hálózat harmadik csoportjához azok tartoznak, akik inkább Mikes patronáltjainak számítottak, akik később felnőttek mellé a szövetségeseivé. Ilyen volt rokona, Kálnoki Sámuel és távolabbi rokona, Apor István is. Mindkettőjükkel kapcsolatosan a végrendelet Mikes támogatását emeli ki: „Tekintetes Kálnoki Sámuel sogor uram ha Istene van talán gonosszal, hanem jóval léssen, megemlékezik arról mint viseltem én őkegyelmihez magamot. Tekintetes Apor István öcsém uramnak ki voltam én, tudja jól maga, s az sok becsületes ember micsoda atya helyett volt atyafia voltam őkegyelmének.”¹⁴⁸ Állandó ellenfelének számított viszont kezdetben Basa Tamás,¹⁴⁹ Kún István, később Bethlen János és Béli Pál, valamint ennek a négy embernek a köre, amit elsősorban Bethlen János szervezett és irányított.

¹⁴⁰ Bethlen 1955: 673. Bethlen Miklós szerint „Bethlen Gergely és Mikes Kelemen rettenetes barátosok voltak, merő Pilades és Orestes; Bethlen Farkasnak is és Eleknek is barátja Kelemen”

¹⁴¹ TML 1905–1926: VII. 204. Naláczy István levele Teleki Mihálynak, 1676. április 12. „Im mit írjon Kelemen uram Bethlen Gergely uramnak, in specie levelét odaküldtük. Gergely is itt vagy, Farkas is bejű maholnap.”

¹⁴² TML 1905–1926: VII. 580. Bethlen János levele Teleki Mihálynak 1677 november 12-én. „Elek (Bethlen) uram éjjel megindulván tizenkét lovon, Sz. Miklóstra ment az bátyjához. Ott találta Bethlen Gergely uramat, Mikes Kelemen uramat; az mint az estve jöve arról is hírem, páter Kászoni uramat is.” Továbbá: TML 1905–1926: VIII. 67, 83, 84.

¹⁴³ TML 1905–1926: VII. 594. Bethlen Gergely, Mikes Kelemen és Székely László levele Teleki Mihálynak. 1677. november 20. „Mi, Uram, idejűvén, egymással beszélgettünk az fennforgó dolgokról...”

¹⁴⁴ Cserei 1852: 89.

¹⁴⁵ Tüdős 2003: 281.

¹⁴⁶ Cserei 1852: 97.

¹⁴⁷ Tüdős 2003: 281.

¹⁴⁸ Tüdős 2003: 281.

¹⁴⁹ TML 1905–1926: VII. 283. Mikes Kelemen levele Bethlen Farkasnak és Teleki Mihálynak 1676. augusztus 6. „egy néhány rossz emberek szintén úgy viselik itt magokat, mint az szegény Rákóczi fejedelem idejében, mikor Basa Tamás törökért küldött vala.”

Mikes Kelemen a halála időpontjára tökéletesen előkészítette a terepet a háromszéki és csíki katolikus elit számára, hogy végképpen leszámolva a korábbi református riválisokkal, megszerezzék a székek vezető pozícióit. A Mikes testvérek fellépésekor még jelen lévő Basa és Béldi családok hatalma a családfők halála és Béldi Pál bukása miatt megtört, és sem a Nemesek, sem a Daczók nem tudtak a helyükre lépni. Az Apafi-kor egyik legambiciózusabb, leghatározottabb karrierépítőjének munkáját részben a fia, Mihály folytatta és Apor István.

Felhasznált források

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos levéltár (MNL OL) P 1238. 9. doboz. Mikes Kelemen levelei, 1660.
- Magyar Nemzeti levéltár Országos Levéltár (MNL OL) F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, 30. 862–863.
- Bethlen Miklós 1955: Bethlen Miklós önéletírása. I–II. S. a. r., V. Windisch Éva. Budapest.
- EOE 1875–1898: Erdélyi Országgyűlési Emlékek (Monumenta comitialia regni Transsylvaniae). I–XXI. Kiad.: Szilágyi Sándor. Budapest.
- Cserei Mihály 1852: Nagyajtai Cserei Mihály históriája. Pest.
- SzOkl 1872–1895: Székely Oklevéltár. I–IV. Szerk.: Szabó Károly, Szádeczky Lajos. Kolozsvár.
- TML 1905–1926: A Római Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki család oklevéltára: Teleki Mihály levelezése, 1656–1679, 1–8. Szerk.: Gergely Sámuel. Budapest.
- TT 1902–1903: Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Közli: Tóth Ernő. Történelmi Tár (4. sorozat) 1902. I: 231–263., 1902. II: 375–411., 1902. III: 528–574., 1903. IV: 83–98.
- Tüdős S. Kinga 2003: Erdélyi testamentumok. I. Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék. Marosvásárhely.

Felhasznált szakirodalom

- Apor Péter 1978: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bukarest.
- Balogh Judit 2017: Apafi Mihály erdélyi fejedelem portai diplomatáinak felekezeti hovatartozása és kapcsolatrendszere. In: Ittész Gábor (szerk.) *Viszály és együttélés: Vallások és felekezetek a török hódoltság korában*. Budapest. 1–24.
- Bartha Zoltán 2013: Egy katolikus főúr, Gyerőffy György Apafi Mihály udvarában. <https://itthon.transindex.ro/?cikk=20021> – utolsó letöltés: 2021. 09. 09.
- Horn Ildikó 2005: *Tündérország útvesztői: tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest.
- Hőgye István 1987: Zempléni gyászjelentések. *Honismeret* (15.) 5. 40.

Lázár Miklós 1887: Erdély főispánjai 1540–1711. I. Közlemény. Századok (21.) 408–426.

Szádeczky Kardoss Lajos 1927: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest.

Tüdős S. Kinga 2008: Csíksomlyói végtisztesség. A székelyek generálisa, i. Mikes Kelemen végrendelete és temetése (1685–1687). Acta Siculica 2008. 295–308.